

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Іоненко Ірина Романівна

**ОНТОЛОГІЯ СВОБОДИ:
СПРОБА СИСТЕМНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

17.00.08 — теорія і історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Харків — 1995

Дисертацією є рукопис

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

Робота виконана в Харківському



00436459 (V)

Наукові керівники :

доктор філософських наук, професор

Плахотний Олексій Федорович

доктор філософських наук, професор

Шкода Володимир Васильович

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор

Уйюмов Авенір Іванович

кандидат філософських наук, доцент

ЯРОЧКІН БОРИС ОЛЕКСІЙОВИЧ

Провідна установа

Харківський інститут культури

Захист відбудеться " 4 " липня 1995 р.

о 17⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 02.02.05 при Харківському державному університеті за
адресою: 310077, Харків, майдан Свободи, 4. Ауг. 11-75.

З дисертацією можна ознайомитись у центральній науковій
бібліотеці Харківського державного університету.

Автореферат розісланий " 2 " червня 1995 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Морозко Л.Г.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисергаційного дослідження. Свобода — універсальна категорія культури. Історія європейської філософії — історія роздумів про смисл свободи. Особливості сьогоденної ситуації полягають в тому, що притаманна тоталітарній ідеології міфологізація головних життєво важливих понять торкнулася і ідеї свободи, що за років радянського режиму набула деформованого смислу. Відірвана від своїх духовних джерел, перенесена на суто матеріалістичний ґрунт, вона тлумачилась скоріше як соціальне явище, здібність до вільної діяльності людини, ніж як духовна основа особи, культури, соціума.

Необхідність самовизначення особи і суспільства посттоталітарного періоду, знаходження свого місця в світовому культурно-історичному процесі обумовлює задачу, що постає перед філософією, як переосмислення найважливіших універсальї людського буття, що є підвалинами культури, повернення їм первинного деміфологізованого смислу. Це перш за все стосується таких понять, як дух, свобода, творчість, совість, відповідальність. Тому звернення до онтології свободи як спроба виявлення її онтологічного смислу, очищення його від ідеологізованих уявлень є актуальною задачею сьогодення.

Не зважаючи на існування значної кількості робіт, що присвячені свободі, дослідниками відмічається незавершеність, непроясненість цієї проблеми. Багатоплановість, складність, багатозначність свободи, яка виявляється у всіх сферах людського буття, а також різноманітність підходів до вивчення різних боків цього фе-номена породжують численні непорозуміння. Зі свободою пов'язують різноманітні уявлення, надають їй безліч визначень. Широке обговорення цієї проблеми в останні роки в публіцистичній літературі і в політичних дискусіях, де поняття свободи набуває подекуди найраптовішого і суперечливого смислу, ще більше ускладнює стан справи.

Очевидно, що для більш продуктивного дослідження проблеми необхідно розглянути окремі сторони і елементи свободи як частини єдиного цілого, що знаходяться у деякому взаємозв'язку. Тільки

цілісне бачення предмету може служити за основу для адекватного судження про той, чи інший окремий його прояв, той чи інший аспект.

Таким чином, актуальною у філософсько-науковому плані є здійснена в роботі спроба уявлення свободи цілісною єдністю як узагальнення практики часткового емпіричного опису її в філософській і публіцистичній літературі.

Теоретична актуальність обумовлена також подоланням односторонності розгляду проблеми в науковій літературі радянського періоду, звернення до маловивчених проблем духовних основ свободи і особистості як внутрішньої детермінанти культури.

Ступінь розробки проблеми. Вивчення свободи має давню філософську традицію. Усі значні теорії в цій галузі більш чи менш стосуються її онтології. Проте увага дослідників здебільшого зверталася до якогось визначеного аспекту свободи, тієї чи іншої форми її існування. Так в роботах представників німецької класичної філософії І.Канта та Г.Гегеля виділяється духовна сторона людської свободи, її моральна основа. Ця лінія просліджується в творах російських релігійних філософів (М.А.Бердяєв, Вол.Соловйов, С.М.Булгаков, П.О.Флоренський та інші), в дослідженнях філософів західної школи (Т. де Шарден, М.Шелер, Х.Ортега-і-Гасет, В.Франкл).

Розглядаючи свободу як екзистенцію, як проблему індивідуального вибору, суб'єктивний аспект виділяють екзистенціалісти (М.Хайдегер, Ж.-П.Сартр та інші).

Філософи матеріалістичного напрямку, розвиваючи поняття свободи як свободи дії, діяльності людей, переносили акцент вивчення проблеми на матеріальну сторону (Б.Спіноза, Р.Декарт, П.Гольбах, К.Маркс, Ф.Енгельс).

Адекватно до позиції світогляду, яку вони займали, вирішувалась проблема свободи в роботах дослідників радянського періоду. Деякі дослідження того часу носили відверто ідеологізований характер, висловлюючи скоріше соціально-класові, ніж філософські погляди.

І в глибоких теоретичних роботах тих часів (І.В.Бичко, А.Т.Москаленко і В.Ф.Сержантов, О.Г.Берзин, О.Ф.Плахотний та

інші) свобода мала дещо однобічне тлумачення, де їй відводилася роль, перш за все, діяльності на основі пізнання необхідності, вибору однієї з об'єктивних можливостей, досягнення поставленої мети, змінення соціальних умов, тощо. Увага авторів зупинялася здебільшого на соціальному і матеріальному боці людської свободи. За межами уваги залишалось вивчення внутрішньої природи цього складного феномену, його глибинної суті.

Незадовільний стан досліджень радянського періоду в галузі свободи, а також назріла потреба в переосмисленні цієї найважливішої категорії послужили стимулюючим фактором до пошуків нових підходів у вивченні цієї проблеми, подоланню однобічності, що мала місце. Не випадково тому з послабленням ідеологічного тиску на філософію з'явилися роботи присвячені аспектам свободи, що до того не розглядалися радянською філософією, котрі можна віднести до духовної сфери людського буття. В цих роботах свобода розглядається як атрибут людського духу, основа творчості, моральна автономність (Р.Ж.Абдильдіна, Ж.Абдильдін, Н.Сейтахметов, О.Б.Капишев, Г.С.Батищев, В.В.Борзих, Вс.Вільчек, П.П.Гайденко, П.С.Гуревич, М.Мамардашвілі, О.Г.Мисливченко, В.Н.Самченко, С.В.Семенова, В.Г.Федотова, М.П.Колесников, І.А.Симон та інші).

Докладно досліджені окремі сторони і види свободи ще не дають, однак, уявлення про те, що цей феномен являє собою в цілому, як сам такий. Нез'ясованими залишаються онтологічні підвалини свободи.

Метою дисертаційного дослідження є з'ясування онтологічного смислу свободи як результат осмислення моделі, що описує свободу як єдність універсальних об'єктивних форм її існування.

Для досягнення поставленої мети в процесі дослідження розв'язуються такі завдання:

- свобода розглядається як система, в якій виділяються необхідні і достатні для її існування як цілісної єдності компоненти;
- на основі дослідження системного зв'язку компонент виявляється структура свободи;

— на основі дослідження свободи як системи виявляються основні закономірності її існування і розвитку.

Характеристика методології, методу дослідження предмету і об'єкта. Предмет дослідження – свобода як універсальна категорія культури.

Враховуючи мету роботи, автор не міг обмежитись одним філософським напрямком як методологічною основою. Найбільш плідною в цьому плані для роботи, що представлено, послужила спроба синтезу найбільш значних ідей в галузі вивчення свободи, які існують в західній і вітчизняній філософії.

За основні теоретичні джерела були використані праці І. Канта, Г. Гегеля, Ф. Енгельса, а також роботи російських філософів М. А. Бердяєва, Вл. Соловйова, Б. П. Вишеславцева.

Виробленню особистої концепції автора сприяло також вивчення работ українських і російських сучасних дослідників (М. Мамардашвілі, І. В. Бичко, О. Ф. Плахотний, О. Г. Берзин, П. П. Гайденок, В. Г. Федотова, В. В. Борзих та інші), а також закордонних авторів: (Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, Х. Ортега-і-Гасет, В. Франкл).

За найбільш адекватний до поставленої мети і задач, що вирішуються, обрано метод системного підходу. В цій галузі за теоретичні джерела служили роботи І. В. Блауберга, М. С. Каганя, В. Н. Садовського, А. І. Уймова, Б. Г. Юдіна та інших вчених.

Наукова новизна результатів:

— обґрунтовано підхід, в рамках якого свобода розглядається як ідеальна система;

— виділені основні компоненти цієї системи (трансцендентальна, особистісна і ситуаційна) як найбільш загальні форми існування свободи;

— на основі аналізу взаємозв'язку виділених компонент виявлено структуру і запропоновано онтологічну модель свободи;

— визначено онтологічний смисл свободи як триєдності компонент, що її складають, в якій :

- 1) трансцендентальна свобода, що являє собою системостворюючий фактор, обумовлює існування всієї системи;

2) завжди відносна, неповна ситуаційна свобода знаходиться у постійному протиріччі з абсолютною трансцендентальною компонентою;

3) особистісна свобода являє собою можливість розв'язання цього протиріччя шляхом удосконалення і розвитку особистості;

4) динаміка взаємодії трансцендентальної і ситуаційної компонент через особистісну свободу — це неперервний процес, що обумовлює розвиток як окремої особи, так і людства в цілому.

Теоретична і практична цінність, апробація роботи

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані для подальшого вивчення проблеми, що досліджується. Запропонована модель може служити методологічною основою для більш поглибленого аналізу кожної з компонент, сторін і аспектів свободи.

Матеріали дисертації можуть бути корисними для подолання догматичної позиції в підході до проблеми свободи, відродження традицій дореволюційної вітчизняної філософської думки, а також використані при читанні лекцій і проведенні практичних занять з філософії, підготовки спецкурсів.

Результати дисертаційного дослідження викладено автором у виступах і тезах симпозиуму "Дух і космос" (Харків, вересень 1992 р.) і конференції "Сковородинівські читання" (Харків, листопад 1992р.), на наукових семінарах кафедри філософії і на кафедрі теорії культури і філософії науки Харківського державного університету. За матеріалами дисертації надруковано три статті. Матеріали дисертації були також апробовані в процесі проведення семінарських занять.

Структура дисертації

Дисертація містить у собі вступ, дві глави, заключення, і список використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі наведено обґрунтування вибору теми дисертаційного дослідження та її актуальність, характеризується ступінь її розробленості у сучасній філософській і культурологічній літературі, визначаються мета і дослідницькі задачі, формулюються положення, які містять елементи наукової новизни і виносяться на захист.

У першій главі — "Проблема свободи і системний підхід" — обумовлено підхід, в рамках якого свобода розглядається як об'єктивно існуюча ідеальна система, здійснюється постановка задачі і обґрунтовується вибір методу дослідження.

В першому параграфі — "Онтологічний статус свободи" — уточнюється авторський підхід до феномену, що досліджується, і визначається його онтологічний статус.

Вихідним, фундаментальним смислом свободи прийнято вважати спроможність до безпричинної, безумовної творчості, спроможність "творити не з природного світу, а із себе" (М.Бердяєв). Спроможність до такого роду творчості пов'язують, як звичайне, з поняттям "дух", відносять до духовної істоти. Так Г.Гегель вважав, що свобода являє собою субстанцію духа, а М.Бердяєв просто ставив знак рівності між цими поняттями. В.Франкл уявляв, що "духовне і є свободне в людині." Різноманітні концепції відносно поняття "дух", як матеріалістичні так і ідеалістичні, збігаються в одному: всі вони підкреслюють творчій свободний характер духу.

В цьому параграфі розглядається питання про специфічну відзнаку людини як представника біологічного виду *homo sapiens*. У протилежність існуючим теоріям, що виділяють за відзнаку розумне або соціальне, автор дослідження обґрунтовує необхідність вважати відзначною особливістю людини її духовне начало. В емпірично доступній нам реальності ми не знаходимо іншої істоти, що була б спроможна творити із нічого і безпричинно. Тварина для досягнення своєї мети використовує те, що дає їй навколишнє середовище, створює тільки те, що необхідно для задоволення її життєвих потреб. Людина творить небачені винаходи, здебільшого творячи із нічого, "із себе" те, що далеко перевершує необхідність

підтримки її життєвої діяльності, що здається, на перший погляд, зайвим і непотрібним. За таку творчість масмо духовну культуру людини, її духовний світ. Це стосується не тільки спеціальних видів творчої діяльності. Будь-який представник людського виду — творець, бо творить свій особистий внутрішній світ і живе в ньому.

Відповідно до мети і задач дослідження поняття "дух", "свобода", "творчість" розглядаються не з змістовного, а з формального боку. Ці поняття не характеризують деякого якісного змісту особи, а лише вказують на духовну природу людини, на її здібність до розвитку не тільки в фізичному, природному плані, але і як духовної істоти. Вважається що саме духовне начало — вихідна потенціальна характеристика її природи — відокремилو людину від тваринного світу і визначило специфіку її існування і розвитку як свободної істоти, творця культури.

Сучасні дослідники відзначають факт існування іншого творчого джерела, творчих сил, що діють у природі (О.О.Любищев, В.В.Налімов та інші). Авторіві в цьому близька позиція М.Мамардашвілі, який вважає, що в світі діє деяка сила, символом якої в культурі є Бог. Це дещо, існуюче незалежно від нас, що відтворює себе в деяких станах людини, що неможливо з будь-чого вивести, що ми змушені сприймати як данність, як факт. За такий факт філософ вважає свідомість як надособистий космічний феномен, як "всепронизуючий ефір". В контексті даного дослідження, відповідно християнській культурній традиції ця животворна творча сила має назву Дух.

Людина як духовна істота — окреме явище деякого всесвітнього, континуального і вічного ідеально сушого, що визначається поняттям Дух. Це одна з форм буття Духа, тобто персоніфікований Дух. Оскільки свобода являє собою субстанцію духа, вона "не є чимось, що робить людина" (М.Мамардашвілі), вона має буття через людину.

У другому параграфі — "Можливості системного методу" — обґрунтовується необхідність використання найбільш загальних принципів системного підходу для досягнення цілісного бачення свободи, обумовлюється підхід, в рамках якого свобода розглядається як об'єктивно існуюча ідеальна система.

Розглядається стап проблеми, що досліджується, в сучасній літературі, який характеризується як непрояснений, заплутаний і незавершений. Це пов'язано з одного боку складністю, багатозначністю і багатоплановістю підходів, трактовок і поглядів, що відображають той чи інший бік, той чи інший аспект свободи. Таке положення створює ґрунт, як то відзначається дослідниками, для виникнення багатьох непорозумінь, що робить дискусію про свободу малопродуктивною, а здебільшого і зовсім неможливою. Для впорядкування теоретичних знань про свободу необхідно прояснити "джерельні позиції", домовитися про "систему координат" (Б.А.Грушин), в якій ведеться дослідження, тобто знайти методологічну основу дослідження свободи.

За думкою автора дисертаційного дослідження це можливо лише у разі розглядання свободи як цілісності, тобто представляючи окремі аспекти свободи визначеним способом організованими елементами цілісної єдності. Тільки цілісне бачення предмета дослідження дозволить з достатньою долею певності судити про той, чи інший окремий його вияв. Для розв'язання поставленої задачі найбільш адекватним є, з точки зору автора, системний метод дослідження, одним з базових понять якого є цілісність, що здебільшого вважається синонімом самого поняття системи.

Обґрунтовується застосування і продуктивність системного підходу як універсального методу дослідження. Підкреслюючи ідею, що має глибокі історичні корені, про впорядкованість будь-яких, в тому числі і духовних форм буття, і цілісності, системності зв'язків їх елементів, автор висловлює думку про те, що і такий таємничий феномен, як свобода, повинен бути відповідним чином оформлений, мати структуру, що обумовлена взаємодією компонент, що складають систему, і тому може розглядатися саме як система. Розглядаються найбільш загальні принципи системного підходу, що використовуються автором дослідження: виділення компонент, виявлення їх взаємозв'язку, виявлення структури, розгляд динаміки розвитку системи.

Конкретизується авторський підхід до розробки теми, що обумовлений метою дослідження. Досягнення цілісного бачення свободи з точки зору її онтології диктує необхідність вдатись до

максимального ступеню абстракції, тобто відвернути увагу від всього часного, одиничного, особливого, що являє собою свобода окремої людини, і розглянути свободу як таку, тобто узагальнений образ людської свободи. Увага автора звертається перш за все на те, що є загальне, універсальне, об'єктивне в феномені свободи. Цим підходом обумовлюється і вибір компонент системи, що досліджується. Для побудови онтологічної моделі свободи за такі компоненти треба вважати найбільш загальні об'єктивні форми її існування.

В другій главі дисертаційного дослідження — "Свобода як система" — обґрунтовується і робиться вибір компонент свободи, що розглядається як система, виявляється їх взаємозв'язок, визначається структура і досліджується динаміка розвитку свободи.

В першому параграфі другої глави — "Компоненти свободи" — здійснюється виділення необхідних і достатніх компонент для існування свободи як цілісності. Оскільки систему може бути розглянуто з точок зору різноманітних підходів, відповідно до цього можуть бути побудовані різні моделі, що описують систему в тому, чи іншому аспекті. Кожен з цих підходів обумовлює і вибір компонент як елементів системи. Обумовлений темою дослідження, онтологічний підхід передбачає вибрати за компоненти моделі, що створюється, об'єктивні форми існування свободи. При цьому за такі компоненти повинні бути обрані найбільш загальні, фундаментальні форми, що вміщують в собі часткові, окремі, другорядні. Визначення необхідних і достатніх з точки зору онтології компонент співвідноситься в дослідженні з трьома фундаментальними сферами людського буття: сферою об'єктивного матеріального, сферою суб'єктивного ідеального і сферою об'єктивного ідеального.

Таким чином виділяються трансцендентальна свобода (або трансцендентальна компонента), особистісна свобода (або особистісна компонента) і ситуаційна свобода (або ситуаційна компонента).

Трансцендентальна свобода (трансцендентальна компонента) являє собою суттєву ознаку, специфічну відзнаку біологічного виду *homo sapiens*. Будучи предикатом виду, трансцендентальна свобода

притаманна кожному його представнику, це абсолютна суттєвість кожного індивіда, що являє собою непередбаченість, необумовленість, незапрограмованість і, таким чином, можливість і необхідність творення, творення свого світу, своїх законів, свого способу життя, себе як особистості. Ця компонента абстрактна, априорна, абсолютна.

Це свобода в тому смислі, в якому Г.Гегель писав про неї як про основне визначення людської природи, К.Маркс і Ф.Енгельс як про родову відзнаку людини, російські та західні релігійні філософи як про божественне в людині. В цьому аспекті Е.Фромм вважав, що свобода і людське існування з самого початку нерозділимі, Ж.-П.Сартр стверджував, що людина має вирок до свободи, приречена до неї.

Особистісна свобода (особистісна компонента) являє собою реалізацію конкретним індивідом тим чи іншим способом трансцендентальної компоненти. Це не потенціальний, а втілений в реальність вибір своїх переконань, формування свого світогляду, творіння свого духовного світу, будування себе як особистості. В процесі розвитку індивіда в його особистісній свободі трансцендентальна компонента набуває свого конкретного змісту.

Цілком очевидним є відносний характер особистісної свободи, яка може бути розвиненою або нерозвиненою, "позитивною або негативною" (І.Кант), високою або низькою, "аристократичною" або "рабською" (М.Бердяєв). Але яким би не був конкретний зміст особистісної компоненти, мова йде про свободу. Являючи собою відкрити можливість, трансцендентальна компонента може реалізуватися індивідом в будь-який бік. Іншими словами, особистісна компонента (особистісна свобода) — це будь-яка людина як продукт своєї власної творчості.

Але людська свобода не обмежується сферою ідеального. Досягнення будь-якого рівня особистісної свободи як конкретна реалізація трансцендентальної компоненти відбувається через практику: і не тільки в тій чи іншій мірі обумовлюється нею, але й шукає вихід в практику, в можливість виразити себе зовні через фізичну діяльність. І тут важливу роль відіграє третя компонента свободи — ситуаційна, яка є свободою дії, свободою діяльності

суб'єкта. Характеризуючи об'єктивні умови існування людини в природі і суспільстві з точки зору надання їй більшої або меншої свободи дії, ситуаційна свобода історично визначена і конкретна.

Будучи визначеною зовнішніми умовами або внутрішніми мотивами, вона завжди відносна, завжди обмежена. Її точніше було б назвати ситуаційною "несвободою" людини.

Другий параграф — "Структура свободи" — присвячений аналізу взаємозв'язку компонент, ролі кожної з них у складі цілого.

Трансцендентальна компонента обумовлює саме існування людської свободи. Тільки завдяки існуванню в системі трансцендентальної компоненти мають сенс особистісна і ситуаційна свободи.

Особистісна свобода не може якимось чином впливати на трансцендентальну компоненту, тому людина не може за своїм бажанням прийняти або відмовитись від свободи. Вона змушена бути свободною, тобто створювати себе, наповнюючи конкретним змістом свою особистісну свободу, і нести відповідальність за це. Явище "утечі від свободи" (Е.Фромм), розповсюджене в літературі, по суті справи не може бути відмовою від свободи. Прагнення втекти від свободи говорить лише про нестерпність для багатьох людей ваги свободи і пов'язаної з нею відповідальності, це свідомство низького рівня розвитку особистісної свободи, її нерозвиненості, такої свободи, що не бажає, що лінується долати важкий шлях від свободи-незапрограмованості, свободи-відсутності закону до свободи-цілеспрямованості, свободи-відповідальності, свободи-творіння. Це свобода, що обирає рабство.

Маючи трансцендентальну свободу, людина не може не мати трансцендентальної відповідальності як здібності самодистантуватися, оглядаючись на себе збоку, оцінювати і судити свої вчинки, думи, прагнення, свій спосіб життя. Існування такого "внутрішнього судилища" (І.Кант) у внутрішньому світі людини відмічають усі серйозні філософи. Феномен совісті, за думкою багатьох дослідників, являє собою найбільш значний прояв духовності людини.

Спроба втекти від свободи, тобто спроба відмовитись від своєї трансцендентальної природи, знявши з себе відповідальність, не

тільки неможлива і є ніщо інше, як самообман, але й має небезпечні наслідки для особистості: рано чи пізно, совість таки покличе її до відповідальності за відмову від "самобуття, що потребує від нас божество в своїй таємничості" за образним виразом К.Ясперса.

Ситуаційна свобода, як і трансцендентальна, не обумовлює особистісну свободу. Менша чи більша свобода дії сама по собі не визначає конкретного рівня розвитку особи. Навпаки, особистісна свобода завдає значного впливу на ситуаційну компоненту, насамперед встановлюючи її межі відповідно зі своїми морально-етичними принципами.

Таким чином, ситуаційна свобода визначається з одного боку особистісною компонентою, з другого — умовами зовнішнього середовища.

Зовнішнє середовище здійснює взаємодію з системою через ситуаційну компоненту. Розширюючи чи звужуючи поле свободної дії суб'єкта, зовнішні умови, однак, не можуть детермінувати особистісну свободу індивіда, формувати її конкретний зміст; це — прерогатива самої особистості. Змінюючи зовнішні обставини, неможливо зробити людину більш або менш вільною. Проводиться думка про пагубність зовнішнього звільнення людини без розвитку особистісної компоненти як самоудосконалення особи, що призводить до виродження свободи в свавілля. Справжня свобода, і ситуаційна в тому числі, досягається лише на основі високорозвиненої особистісної компоненти, що визначається спрямованістю до висоти "Божественного духа" (Б.Вишеславцев), до абсолютного ідеалу Істини, Добра і Краси.

Розвиток свободи в цілому, таким чином, визначається розвитком особистісної свободи. Причина цього розвитку міститься в самій системі, а саме в постійному протиріччі між абсолютною трансцендентальною компонентою, і завжди відносною, обмеженою ситуаційною свободою. Маючи в собі трансцендентальну свободу як творче богоподібне начало, людина прагне ситуацію, в якій вона перебуває, привести у відповідність до цієї своєї суті, стати вільною у всіх своїх діях, ствердити свободу в практиці.

В спрямованості до подолання перешкод зовнішнього світу, до розширення межі своєї ситуаційної свободи набуває розвитку і зміцнюється особистісна свобода, ідучи шляхом важкої внутрішньої праці — духовної та інтелектуальної, праці самовиховання і самоудосконалення. Саме праця такого плану відкриває перспективи оволодіння справжньою ситуаційною свободою, що досягається згодом і не для окремо взятого суб'єкта, а для всього людства.

Досліджуючи історію, неможливо не помітити, що саме люди, що мають високорозвинену особистісну свободу, здійснюють вплив на наявну ситуацію, змінюючи її в бік збільшення ситуаційної свободи людства. Завдяки таким людям, людство не пристосовується до зовнішніх умов, а створює свій порядок у світі. І не тільки здійснюючи наукові відкриття і винаходи, удосконалюючи закони і розвиваючи духовну культуру, сприяють поступовому руху вперед ці особи, але, що набагато важливіше, вони створюють навколо себе поле справжньої свободи. "Вони, — вважає К.Ясперс, — завжди служать початком вищого злету, можливого тепер в світі. Тільки вони, власно кажучи, створюють обличчя людей."*

Короткі висновки, що завершують цей параграф, можна сформулювати таким чином. Будучи центральною компонентою феномену, що досліджується, являючись трансцендентально обумовленою, особистісна свобода формується через практику у зіткненні і подоланні перешкод, що заважають її самовираженню у ситуаційній свободі. Прагнення знайти більш повну ситуаційну свободу являє собою перманентний фактор розвитку особистісної свободи, завдяки якій тільки і можлива реалізація цього прагнення.

В третьому параграфі — "Свобода як процес" — розглядається динаміка розвитку свободи.

На прикладі культурно-історичного розвитку людства показано процес поступової трансформації свободи-негативності, свободи-відчуждення від світового порядку, свободи-закинутості через тяжкий труд самовиховання і самоудосконалення особистості у свободу-творчість, свободу-міць, свободу-гармонію.

* Ясперс К. Смысл и назначение истории. М. Политиздат, 1991, с.408

Становлячись дедалі більш знаючою, цілеспрямованою, моральною, мудрою, і тим самим дедалі більш розширюючи межі своєї свободи в практиці, людина стає тією силою, що може бути порівняна з силою природи. Створюючи незвичайний для природи світ людської культури, вона розриває впорядковані природні цикли і формує іншу, нову впорядкованість вищої ступені організації, змінюючи тим самим обличчя всесвіту.

В зв'язку з цим підкреслюється величезна відповідальність кожної людини. Належачи людству, являючись його невід'ємною діючою часткою, кожен повинен пам'ятати, що від його індивідуальних зусиль, його інтелектуального і духовного напруження, його відданості трансцендентальному ідеалу свободи залежить доля світу, обличчя Всесвіту.

У закінченні розглядаються основні результати дослідження, робляться теоретичні висновки.

Основні положення дисертації відображені в публікаціях:

1. Трансцендентальный смысл человеческого существования // Квинтэссенция философии и время: Сборник научных трудов. — Харьков: ХГУ, 1992. — С.22-29.

2. Свобода как онтологическая система // Сборник научных трудов аспирантов ХГУ. — Харьков: Основа, 1992. — С.105-108.

3. Проблема свободы и ответственности в творчестве Ж.-П. Сартра // Вестник Харьковского государственного университета. — Харьков, 1991. — №354. — С.81-86 (В соавт. с А.Ф. Плахотным).

4. Трансцендентальность человеческой свободы // Дух и Космос: Культура и наука на пути к нетрадиционному миропониманию / Тезисы докладов и выступлений. — Харьков, 1992. — С.141.

5. Дух і матерія в творчості Г.С.Сковороди / Тези доповідей Харківських сковородинівських читань, 24-25 листопада 1992 року. — Харків, 1992. — С.96-97.

Ионенко И.Р. Онтология свободы: опыт системного исследования

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 17.00.08 — теория и история культуры. Харьковский государственный университет, Харьков, 1995.

Содержание диссертационного исследования отражено в 5 научных публикациях. Анализ осуществляется на основе онтологического подхода. Свобода рассматривается как система, то есть как целостное единство универсальных форм ее существования, которые представлены компонентами этой системы. В качестве таких компонент выделяются: трансцендентальная, личностная и ситуационная. Выявляется структура свободы как определенная организация ее компонент, в которой трансцендентальная свобода является системообразующим фактором. Свобода трактуется как процесс непрерывного поиска человеком путей разрешения противоречия между трансцендентальной и ситуационной компонентами через развитие личностной свободы. Рассматриваются культурологические аспекты исследуемого феномена. Работа носит философско-методологический характер.

Ionenko I.R. Ontology of Freedom: Experience of System Studies

Thesis for the degree of a Candidate of Philosophy, speciality 17.00.08 (Theory and History of Culture), Kharkov State University, Kharkov, Ukraine, 1995.

The results of this investigation have been described in 5 scientific publications. The analysis is made by using an ontological approach. Freedom is treated as a system, i.e. an integrated unity, the components of which are the objective universal forms of its existence. Three of the components have been distinguished here: transcendental, personal and situational. The structure of freedom as a means of its component's organization has been revealed wherein the transcendental freedom is a system-organizing factor. Freedom is interpreted as a process of permanent search by man for the ways to settle contradictions between transcendental and situational components by developing the personal freedom. Some culturological aspects of phenomenon under investigation are considered. The work is of philosophically-metodological character.

ЛНБ ім. В. Стефанива
АН України

Ключові слова: дух, свобода, творчість; трансцендентальна, особистісна, ситуашинна компоненти; структура, система, цілісність, онтологія.

Відповідальний за випуск Шкода В.В.

Підписано до друку 1.06.95, формат 60x84 1/16
папір для розмножувальних апаратів,
друку офсетний, роталіт ВД ХОУС, зам. 711, тир. 100 прим.
м. Харків, вул. М. Бажанова, 28

313881

AB 32.701